

УДК 316.334.56

ЗАСТОСУВАННЯ РИТМАНАЛІЗУ АНРІ ЛЕФЕВРА В ДОСЛІДЖЕННІ МІСЬКОЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ

Живілова Маргарита Сергіївна – аспірантка кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається проблема методології дослідження міської повсякденності. Підкреслюється, що сучасна соціологія міста представлена традицією нового урбанізму, який передбачає дослідження міста як місця мобільності, потоків та повторюваних зразків повсякденності. Проте місто є не тільки зосередженням повсякденних практик, а являє собою складне утворення, в якому життєвий світ людини встановлює та встановлюється архітектурним, природним середовищами, інфраструктурою міста. Ритманаліз Анрі Лефевра виділяється поміж теорій нового урбанізму тим, що дозволяє вловити складний взаємозв'язок між внутрішніми та зовнішніми факторами, які зумовлюють повсякденне життя в місті. Ритм є поєднанням часу, простору та витрати енергії. Ритм є локалізованим часом чи оформленим відносно часу простором ("localised time", "temporalised space").

Ключові слова: ритм, ритманаліз, міська повсякденність, А. Лефевр, методологія дослідження міської повсякденності.

В статье рассматривается проблема методологии и методов исследования городской повседневности. Подчеркивается, что современная социология города представлена традицией нового урбанизма, который предполагает изучение города как места мобильности, потоков и повторяемых повседневных образцов. Но город является не только сосредоточением повседневных практик, а представляет собой сложное образование, в котором жизненный мир человека устанавливает и устанавливается архитектурной, природной средами, инфраструктурой города. Ритманализ Анри Лефевра выделяется из общего ряда теорий нового урбанизма тем, что позволяет уловить сложную взаимосвязь между внутренними и внешними факторами, обуславливающими повседневную жизнь города. В ритме соединяются пространство, время и расходование энергии. Ритм является локализованным временем или оформленным относительно времени пространством ("a localised time", "a temporalised space").

Ключевые слова: ритм, ритманализ, городская повседневность, А. Лефевр, методология исследования городской повседневности.

The paper deals with the issues of methodology and methods of research of the urban daily life. Modern urban sociology is represented by the tradition of New Urbanism that assumes study of a city as a place of mobility, flows and repeated daily samples. However, the city is not only the concentration of daily practices, but represents a complex entity where the human life-world sets and is set by architectural and natural environment and the infrastructure of the city. Rhythmanalysis of Henri Lefebvre stands out in comparison to the other theories of new urbanism as it allows capturing the complex relationship between the internal and external factors contributing to the daily life of the city. Space, time and energy expenditure are connected in rhythm. Rhythm is the localized time or space framed with respect to time ("a localized time", "a demoralized space").

Keywords: rhythm, rhythmanalysis, urban daily life, H. Lefebvre, methodology of the urban daily life research.

Сучасна соціологія міста все частіше звертається до повсякденного світу людини як до джерела знання про міську реальність. Повсякденність виходить із затінку другорядності, порівняно із іншими сферами життя, і стає рамкою аналізу сучасних процесів у місті. Ця тенденція отримала назву нового урбанізму¹. Е. Амін та Н. Тріфт характеризують новий урбанізм як такий, що "розглядає місто як місце мобільності, як потік і повсякденність, який розрізняє міста за їхніми повторюваними феноменологічними зразками" [2, с. 1]. Новий урбанізм представлений репрезентативними теоріями,

© Живілова М. С., 2013

¹ "Новий урбанізм" у широкому сенсі – це містобудівна концепція, основне гасло якої: "Місто повинно бути доступним для всіх!" [1]. Детально ознайомитися із концепцією нового урбанізму можна на сайті "Конгрес за новий урбанізм" – <http://www.cnu.org/>.

тобто теоріями, які зосереджені на вивченні культурних репрезентацій. Репрезентативні теорії Е. Амін та Н. Тріфт характеризують звертаючись до трьох метафор: транзитивності, ритмічності, відбитків міста. Що стосується методології аналізу міських феноменів, то для нового урбанізму основною стратегією пізнання стає фланерство – занурення у різнобарвне та мінливе міське життя. Дослідник, на перший погляд, безцільно блукає містом, але насправді він уважно прислухається, вдивляється та фіксує побачене та почуте відповідно до свого інтересу. Е. Амін та Н. Тріфт застерігають від абсолютизації теорій нового урбанізму і говорять про "нерепрезентативну" логіку дослідження міських процесів, яка базується на "інституціональній, трансгуманній (на противагу надмірній увазі до людини репрезентативних теорій – прим. М. Ж.) та дистанційованій природі міського життя" [2, с. 1]. Дослідження в традиції нового урбанізму повинні взаємодоповнювати дослідження "нерепрезентативних" вимірів міського життя – "його матеріального середовища, інфраструктури і тих аспектів людського існування, які вислизують і від свідомості, і від втілення в мові" [3, с.435].

Ми виділяємо у ряді теорій нового урбанізму ритманаліз А. Лефевра. На наш погляд, ритманаліз більше зосереджується на динаміці повсякденного міського життя, на взаємообумовленості життєвого світу зовнішніми та внутрішніми факторами. У той час як інші теорії нового урбанізму акцентують увагу на аналізі текстів культури [4, 5]. Традиція ритманалізу А. Лефевра інтенсивно розвивається західними соціологами [6, 7], чого не можна сказати про українську та російську соціологію міста. Хоча, слід додати, що ритманаліз проник в російську геополітичну науку [8] та в теорію культури, в межах якої розвивається наука про ритми – ритмологія [9]. Роботи А. Лефевра з ритманалізу не перекладені російською чи українською мовами, що гальмує розповсюдження ідей автора на пострадянському просторі. А фрагментарне викладення концепції ритманалізу у перекладах робіт інших зарубіжних дослідників не дає чіткого уявлення про ритманаліз.

Мета статті полягає у змістовному викладі концепції ритманалізу А. Лефевра та в поясненні, яким чином ритманаліз можна застосовувати в дослідженні міської повсякденності.

Основна робота А. Лефевра, в якій у повному обсязі викладена концепція ритманалізу, "Елементи ритманалізу" (1992)² [10] є останньою працею автора. З перших строк книги, читача "захоплюють" музичні метафори, які складають основу розуміння ритму. Музика надає модель ритму та міри (альтернативну математичній моделі). А. Лефевр досить детально аналізує різні аспекти музичного вираження у зв'язку із тріадою мелодія – гармонія – ритм. Переходячи до визначення ритму, А. Лефевр говорить, що кожен з нас має власне уявлення про ритм, проте ми легко плутаємо ритм з рухом, швидкістю та послідовністю рухів чи об'єктів, наприклад машин [10, с. 5]. Слідуючи такій логіці, ми здатні приписувати ритму частку механістичності, не враховуючи його органічний аспект. Сутність ритму полягає у його повторюваності у просторі та часі. Усі ритми є поєднанням простору та часу, вони виявляються локалізованим часом чи оформленим відносно часу простором ("localised time", "temporalised space"). Але ритм також не може існувати без витрати енергії: "Всюди, де наявна взаємодія між місцем, часом та витратою енергії, знаходиться ритм" [10, с. 15]. Повторення ритму не ідентичне абсолютній повторюваності. А. Лефевр розрізняє абсолютну повторюваність як функцію логіки та математики, як символізацію тотожності $A=A$, та повторюваність як послідовність одиниць в ряду натуральних чисел $1+1+1+\dots$. У цій послідовності народжуються відмінності: сума одиниць вже не буде дорівнювати початковій одиниці. Звідси походить перша опозиція аналізу ритмів – повторювання/відмінності. Слід сказати, що аналіз природи ритмів через опозиції становить початковий етап дослідження, який буде ускладнюватися і опозиції перейдуть у форму тріад. Взагалі протягом всієї книги А. Лефевр неодноразово підкреслює, що аналіз із застосуванням тріад найповніше відображає сутність досліджуваного об'єкту, схема тезис – антитезис – синтез стає зразковою для його теоретизування. У тріаді відображається розуміння А. Лефевром сутності повсякденності, яка складається з "щоденного життя", що визначається як повторювані матеріальні та людські практики, з "повсякденності" як екзистенціонального чи феноменологічного стану, та з "буденності", що є чимось на кшталт іманентної сили життя, що пронизує все, протікаючи у просторі та часі" [2, с. 3]. Опозиція повторювання/відмінності знаходить своє вираження у парадоксі повсякденності, який формулює А. Лефевр. З одного боку повсякденність прагне до повторювання певних інтервалів часу чи процесів, і таким чином "уніфікує основні сфери соціального життя" [11, с. 35], з іншого – "виробляє зміни таким чином, щоб привнести враження швидкості у монотонність" [11, с. 35].

А. Лефевр вирізняє циклічні та лінійні ритми [10, с. 76] (опозиція аналізу циклічне/лінійне). Лінійні ритми проявляють себе через серію ідентичних фактів, що розділені короткими чи довгими проміжками часу: падіння крапель води, удари молотка, звук двигуна. Циклічні процеси та рухи

² Ми будемо засновуватися на англomовному перекладі роботи, який поряд із попередніми статтями А. Лефевра з проблеми ритманалізу, увійшов у збірник "Ритманаліз: простір, час та повсякденне життя" (2004) [10].

хвилеподібні, вібраційні; такі, що повертаються та обертаються. Лінійні ритми вносять монотонність, втому та нестерпність у життєвий світ; циклічні ритми представлені різноманітними варіаціями. На особливу увагу заслуговує розгляд А. Лефевром лінійних ритмів через потік інформації [10, с. 46–51], що надають засоби масової інформації (він аналізує телебачення). Телебачення створює ефект присутності і представляє симулякри у соціальну практику. Медіа робить об'єкт пасивним, впровадженим у наше повсякденне життя. Таким чином відбувається медіатизація повсякденності. Медіа-день регламентується відповідно до біологічних та соціальних ритмів людини одночасно встановлюючи ці ритми.

Лінійні та циклічні ритми знаходяться у зв'язку, вони мірять один одного (наприклад, лінійний ритм годинника "тік-так" мірить день та ніч). Автор вводить ще одну опозицію – механічне/органічне. Природні ритми людини (дихання, серцебиття, сон/бадьорість) виявляються точками відліку в аналізі соціальних ритмів. Соціальний ритм виникає як регульований час, керований раціональними законами, але який входить у контакт з тілом людини. Раціональні ритми накладаються на органічні та можуть змінювати їх. Натуральні ритми "загортаються" у соціальні. В ритмі є зовнішня та внутрішня сторони (приховане та публічне). А. Лефевр виділяє: а) таємні ритми (недомовки, пам'ять, психологічні ритми), б) суспільні (соціальні) ритми (календарі, церемонії, свята), в) ритми сконструйовані уявою (вербальні, невербальні), г) домінуючі (тривалість в музиці чи в мові) [10, с. 18]. Автор виокремлює такі види функціонування ритмів: поліритмію (Polyrhythmia) – різноманіття та унікальність ритмів; евритмія (Eurhythmia) – єдність та узгодженість роботи ритмів в їх щоденності в межах здорового організму, нормально функціонуючого об'єкту; аритмія (Arhythmia) – порушення ритму, що приводить до руйнації або смерті; ізоритмія (Isorhythmia) – еквівалентність повторювання, міри та частоти [10, с. 16].

Для А. Лефевра ритманаліз міського життя актуалізується із становленням індустріального суспільства, коли часу відводиться особливе місце (гроші – час), а праця регламентується машинними ритмами виробництв. Виникає новий тип суспільства, в якому повсякденність встановлює себе через повторювану організацію суспільного життя. Специфіку ритмів індустріального суспільства влучно характеризує Е. Тоффлер в роботі "Третя хвиля" [12]. Він говорить, що Другій (індустріальній) хвилі суспільного розвитку притаманні такі принципи: стандартизація, синхронізація, централізація, спеціалізація, концентрація, максимізація. Для нашого розгляду ритмів індустріального суспільства, особливий інтерес представляють принципи стандартизації та синхронізації. Стандартизація стає основою синхронізації. Тому що ритму немає без міри, однакова система вимірювання стає базою для синхронного виконання тих чи інших дій (і не тільки пов'язаних із працею). Е. Тоффлер пише: "Зовсім не випадково, що одним з перших актів Французької революції, що сповістила наступ століття індустріалізму у Франції, була спроба замінити безумну плутанину мірних одиниць, звичайну для доіндустріальної Європи, метричною системою і новим календарем. Єдині системи вимірювань поширилися по всьому світу завдяки Другій хвилі" [12, с.42]. До того часу як не були поширені ритми машин, ритми великих скоординованих виробництв, де від часу та одночасності виконання робочих операцій залежав прибуток виробництва, синхронізація праці була пов'язана із біологічними, природними ритмами (сезонні ритми, біологічні процеси). Люди одночасно прокидалися, йшли на роботу та додому, де у приблизно однаковий час задовольняли свої біологічні потреби; діти приходили до школи та верталися до дому у певний час: "...пунктуальність, яка ніколи не грала великої ролі у сільськогосподарських громадах, стала соціальною необхідністю, і повсюдно почали поширюватися різного роду годинники <...>. Школярі були зобов'язані приходити до школи до удару дзвона, щоб згодом вони завжди приходили на фабрику або на службу точно до гудку" [12, с. 45]. Сьогодні ритми виробництв відійшли у минуле, життя регламентується більш гнучкими взаємопоєднаннями ритмів: "Ритми міста – це все, від регулярних прогулянок людей по місту до найширшого кола повторюваних дій, звуків та пахощів, які розмічують життя у місті та дають його мешканцям почуття часу та місця. Це почуття не має нічого спільного із загальним упорядкуванням прагнень яких-небудь мас чи узгодженням щоденного життя в різних частинах міста" [2, с. 11]. Незважаючи на те, що сучасні міські ритми насправді відрізняються різноманіттям, необхідно пам'ятати, що в самій природі ритму закладена біологічна та соціальна регламентація.

Зрозуміти мінливу та неоднозначну природу міста А. Лефевр пропонує через застосування ритманалізу. Ритм виступає при цьому інструментом пізнання міської реальності. А. Лефевр реалізує свій ритманалітичний проект у Парижі та у Середземноморських містах. В Парижі він використовує вікно власної оселі як місце, з якого розпочинається аналіз ритмів. Для того, щоб пізнати ритм, необхідно одночасно бути захопленим ритмом і залишатися уважним до найменших деталей. Описуючи вид з власного вікна, А. Лефевр залишається у "безпечному" місці, в якому його тіло виступає в якості метронома зовнішніх ритмів, його ритми знаходять відклик у ритмах вулиці. Найефективніше дослідити ритм одного міста можна порівнявши його із ритмом іншого міста. А. Лефевр демонструє це в проекті ритманалізу Середземноморських міст [10, с. 85–101]. Самі по собі Середземноморські міста не схожі

один на одного. Проте їх об'єднує приналежність до Середземного моря, ритми хвиль якого впливають на організацію життя в містах. Ритм хвиль Середземного моря відрізняється від ритму хвиль океану. Окрім того, відмінна риса Середземноморських міст полягає у тому, що їх ритми роблять себе помітними, публічними, порівняно, наприклад, із ритмами мусульманських міст. Звісно, що міські ритми обумовлюються не тільки географічним положенням, вони конструюються людиною в межах відповідної культурної системи. Слід підкреслити, що для А. Лефевра на першому місці часова складова ритму. Але якщо ми говоримо про ритми міста, то не можна оминати питання їх просторової локалізації: "Ритми, в просторовому контексті, включають взаємодії між людьми та інтеракції між людьми і простором <...> Соціальні, просторові та природні ритми разом впливають, оформлюють та характеризують повсякденне життя в міському середовищі і відповідають за сприйняття часу в місцях і відчуття ідентичності" [13, с. 92]. Ритми міста локалізовані не тільки в часі, але і в просторі. Місцями, де особливо помітна локалізація міських ритмів є транспортні зупинки, пішохідні переходи, ринкові площі, центр міста (де переплітаються різноманітні ритми: робочі, святкові, туристичні).

На сьогодні послідовники А. Лефевра використовують ритманаліз у різноманітних варіаціях – від дослідження формування правил дорожнього руху із появою автомобілів до вивчення естетики міського простору [6]. Вклад А. Лефевра у дослідження міста та міської повсякденності полягає в тому, що він, використовуючи музичні метафори, проблематизував значення природних та соціальних ритмів, їх взаємопов'язаність. Він надав теоретичне обґрунтування специфіки ритмів та їх функціонування у життєвому світі людей. А. Лефевр наголошував на тому, що ритм – це інструмент, а не об'єкт пізнання. Проте ритм, на нашу думку, є не тільки інструментом суб'єктивного аналізу ритманалітика. Ритм як раз є тією об'єктивною одиницею аналізу, через яку можна дослідити приховану природу міської повсякденності. Парадоксальність ритму полягає в тому, що він несе в собі непередбачуваність: повторювання породжує відмінності. Саме в цьому криється та свобода, яка водночас дозволяє застосовувати ритманаліз в дослідженні різних вимірів міського життя та ускладнює формалізацію процедури ритманалізу. Що цілком відображає сучасну традицію "нового урбанізму" – життєвий світ городянина безумовно є певною специфічною реальністю, яка представляє наукову цінність, проте неможливо пояснити процеси сучасного міста, виходячи тільки з перспективи описів його повсякденного світу. Процедура ритманалізу для застосування її у дослідженнях міської повсякденності потребує відповідної формалізації, що представляє перспективу наших майбутніх досліджень.

Література:

1. Аммосов Ю. Возвращение дружелюбного города [Электронный ресурс] / Юрий Аммосов // Эксперт. Украинский деловой журнал. – Режим доступа : <http://www.expert.ua/articles/12/0/328/>.
2. Амин Э. Внятность повседневного города / Э. Амин, Н. Трифт // Логос. – 2002. – № 3–4. – С. 1–25.
3. Трубина Е. Г. Город в теории : опыты осмысления пространства / Елена Трубина. – Москва : Новое литературное обозрение, 2011. – 518 с.
4. Серто М. По городу пешком / Мишель де Серто // Социологическое обозрение. – 2008. – Т. 7 – № 2. – С. 24–38.
5. Харламов Н. Городские виды, реальные и воображаемые [Электронный ресурс] / Н. Харламов // Рецензия на книгу : Ben Highmore Cityscapes : Cultural Readings in the Material and Symbolic City. – Houndmills and London: Palgrave Macmillan, 2005. – 192 p. – Режим доступа: <http://sinjdivan.narod.ru/sd12rez3.htm>.
6. Geographies of Rhythm: Nature, Place, Mobilities and Bodies [Електронний ресурс] / Edited by Tim Edensor. – Burlington, VT: Ashgate, 2010. xi+241 p. – Режим доступу : <http://books.google.com.ua/books?id=lbTID5ErJVMC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.
7. Rethinking theory, space, and production: Henri Lefebvre today [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.henrilefebvre.org>.
8. Ритманализ и геополитика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.geopolitica.ru/Articles/1488/>.
9. Ритмология культуры: очерки / [под ред. Ю.Ю.Ветютнева, А.И.Макарова, Д.Р.Яворского]. – СПб. : Алетей, 2012. – 280 с.
10. Lefebvre Henri Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life / Henri Lefebvre. – London and New York : Continuum, 2004. – 160 p.
11. Лефевр А. Повседневное и повседневность [Электронный ресурс] / Анри Лефевр // Социологическое обозрение. – 2007 – Том 6 – № 3 – С. 33-36. – Режим доступа: <http://sociologica.hse.ru/2007-6-3/27738373.html>.
12. Тоффлер Э. Третья волна/ Элвин Тоффлер. – М. : ООО "Фирма "Издательство АСТ", 1999. – 261 с.
13. Wunderlich F. M. Symphonies of urban Places: urban Rhythms as Traces of Time in Space. A Study of "urban Rhythms" [Електронний ресурс] / Filipa Matos Wunderlich // КОИТ ja ПАІК / PLACE and LOCATION Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics. – 2008. – # 6. – P. 91-111. – Режим доступу : <http://www.eki.ee>.